

LBRIS

We know
books

Stefan Koldehoff
Tobias Timm

ARTĂ FALSĂ,
BANI ADEVĂRAȚI
AFACEREA BELTRACCHI

traducere din limba germană de
MIHAI MOROIU

AUTORII MULȚUMESC URMĂTORILOR:

René Allonge, Peter van Beveren, Richard Feigen, Wolfgang Georg Fischer, Florian Glässing, Wolfgang Henze, Markus Höppener, Wolfgang Hörner, Florian Illies, Ralph Jentsch, Jens Jessen, Sofia Komarova, Burkhard Leismann, Moritz Müller-Wirth, Jörg Nabert, Niklas Maak, Ernst Nolte, Ulla Pageler, Alexander Pechstein, Gerhard Pfennig, Peter Raue, Hanno Rauterberg, Hans Peter Reisse, Christian Schertz, Karlheinz Schmid, Kerstin Schmitt, Marcus Schönfelder, Stefan Simon, Aya Soika, Werner Spies, Kathrin Stoll, Matthias Sträßner și multor altor parteneri de discuție care au preferat să rămână anonimi.

Stefan Koldehoff mulțumește lui:

Nora Koldehoff și celor trei copii extrem de răbdători ai lor

Tobias Timm mulțumește lui:

Jasmin, Jacob și Philipp Timm, Dagmar și Uwe Timm,

Sabine Müller-Stoy

CUPRINS

Introducere. It's all about money	5
1. ALBUL FALS	12
O „lucrare majoră a modernismului“	13
Depozite scutite de taxe vamale și conturi numerice	15
Tablou fără garanție.....	17
Căutări printre straturile de vopsea.....	20
Bombe fumigene	26
2. ÎN CĂUTAREA URMELOR	29
„Colecția Alfred Flechtheim“	30
Portret nereușit – tipar nereușit.....	33
Expertți și expertize	37
Fără reguli unitare	40
În căutarea „colecției Jägers“	42
„Pod peste Sena cu barje“	44
„Colecția particulară America de Sud“	46
„Tot mai multe inadvertențe“	51
La ALDI din Mechernich	55
3. CUM S-A TRANSFORMAT	58
Muzeul din Ahlen în placă turnantă a falsurilor.....	58
Dintr-o sursă renană.....	61

„Pescarii de la Collioure”	65	Liste de lucrări și negative	170
Doamnă în alb-negru	69	Bărbat cu floare	174
„Prea frumos să fie adevărat”	72	Pictor de cărți poștale	175
4. ARESTAREA	78	9. ÎN FAȚA LEGII	181
Comisar cu specializare în artă	79	Simțul frumosului	182
Operațiunea de ascultare	81	Tăcere	184
Un computer dispărut	84	Tactică procesuală	186
Regele falsificatorilor	89	Înțelegerea	188
Vila de la Freiburg a falsificatorilor	95	„Tablouri nepictate”	190
5. CUM A DEVENIT WOLFGANG FISCHER ESCROC – ȘI A SCĂPAT CA PRIN MINUNE DE POLIȚIE	99	„A fost absurd de simplu”	194
Primele tablouri ale lui Wolfgang Fischer ajunse în fața instanței	103	„Lovitură sub centură”	197
„Contele Otto”, directorul de vânzări	108	10. UNDE S-AU PIERDUT TABLOURILE FALSE?	201
Căutare zadarnică	110	Furat în Mexic, dispărut în Japonia	202
6. METODA BELTRACCHI	112	Rămas-bun din camera de corpuri delictate	206
Pânze netezite și dulapuri de uscare	114	Câte alte falsuri a produs Beltracchi?	207
Cataloage vechi	118	11. SĂ ÎNVĂȚĂM DIN TRECUT?	212
Fapta	120	Cum să-ți cumperi prestigiu cultural	214
Digresiune despre originalitate	124	Științele umaniste versus științele naturii	216
7. „OAMENI CARE ȘTIU CE ÎMI FACE BINE”	129	Rolul experților	219
Valoare adăugată	132	Fără răzgândire	221
Meșterul croitor Knops	134	Un cod pentru piața de artă	223
Neconținut tablouri noi	137	Consecințe în domeniul penal	231
Conturi la Zürich și în Andorra	140	12. IMITATORI? ORI MODELE?	233
Vizită la Mèze	144	Paralele	234
Valoarea crește la Brühl	147	Prințesa arabă sau fabricant de zahăr	235
„Neobișnuit de mulți bani”	152	Lucrări de Wolfgang Beltracchi aflate în posesia sau în cercul său imediat	239
Nepotriviri	155	Autorii mulțumesc următorilor:	268
8. DIMENSIUNI INTERNAȚIONALE	160		
Societatea discretă	162		
Bani negri pentru tablouri multicolore	163		
Campendonk la Hollywood	166		
Peisaj montan „curat ca lacrima”	168		

WITH LOVE,
BAROQUE

1

ALBUL FALS

Tabloul pur și simplu explodează – o explozie de culori. Pe pânză, câțiva cai și mânji, cu trupuri roșii și albastre, au coame galbene și pasc printre case roșii și copaci roșii. Pășunea se prezintă ca o dezordine nebună, psihedelică, un mozaic de suprafețe cu forme diferite, în nuanțe țipătoare de roșu, albastru, galben și verde. Arcuri roșii brăzdează scena, iar în colțul de dreapta jos pare să se iște o pălălaie. Lucrarea (vezi anexă) poartă titlul *Rotes Bild mit Pferden* („Tablou roșu cu cai”¹), a fost pictată în anul 1914 de Heinrich Campendonk – așa apare în catalogul casei de licitații Lempertz din Köln. Bucuria a fost mare cu prilejul licitării ei acolo, în seara de 29 noiembrie 2006.

Casa de licitații a pus această lucrare pe coperta catalogului cu opere de artă modernă dedicat licitației de toamnă, valoarea ei estimată fiind de 800 000 până la

¹ <https://www.saatchiart.com/art/Painting-Rotes-Bild-mit-Pferden/889348/3031471/view> (n. tr.).

1,2 milioane de euro. Dar când conducătorul licitației a anunțat în sfârșit articolul cu numărul 51, și prețul a explodat.

Printre ofertanți s-au distins un muzeu, negustorul de artă londonez Richard Nagy și un galerist francez, în joc au fost sume tot mai ridicate, culminând cu 2,4 milioane de euro. O dată. De două ori. Și: de trei ori. Articolul numărul 51 a revenit intermediarului Vladimir Kanevsky, cu domiciliul la Paris. „Tablou roșu cu cai” este cea mai scumpă lucrare vândută prin licitație în acel an de boom al pieței de artă din Germania. A obținut prețul cel mai ridicat plătit vreodată în lume pentru o lucrare de Campendonk. Cumpărătorul mai trebuia să plătească și taxa cuvenită casei de licitație, prin urmare costul total al lucrării s-a ridicat la 2 880 000 de euro. „Este pentru prima dată când trecem printr-un eveniment atât de fericit”, a declarat după aceea Henrik Hanstein, proprietarul firmei Lempertz. În acel an nu numai că a atins o cifră de afaceri record de peste 50 de milioane de euro, însă firma a încasat în cea seară un comision de 800 000 de euro doar pentru tabloul lui Campendonk.

O „LUCRARE MAJORĂ A MODERNISMULUI”

Prețul record nu a apărut în mod cu totul neașteptat, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* îl indicase în articolul care anunța licitația pentru „Tablou roșu cu cai” drept punct culminant al evenimentului, fiind un tablou „de mai multe ori expus”, apoi căzut în uitare, după ce negustorul de artă Alfred Flechtheim îl vânduse în 1930. Iar acum, o familie franceză adusese pictura pentru a fi inclusă în licitația de opere moderne organizată de Lempertz din Köln – nici măcar autoarea catalogului de lucrări nu cunoștea acest tablou. Cu alte cuvinte, o senzație. Piața de artă se dă în vânt după lucrări cu proprietari interesați, dar care în

același timp să fie „prospătați”, adică să nu mai fi fost de mult obiectul unor tranzacții. Și *Süddeutsche Zeitung* menționase în avancronică galeria Flechtheim ca foști proprietari, descriind tabloul drept „cadru vital-oniric de inspirație mistic-naturală”. Potrivit acestui jurnal, lucrarea se număra printre operele principale ale artistului. Într-un reportaj publicat după ce se dăduse publicității prețul record, este considerată de-a dreptul o „lucrăre majoră a modernismului” în multicolora *Bild*.

La câteva zile după licitația de la Köln, a început să sune telefonul în galeria Artvera's din centrul vechi al Genevei. La telefon era un client al galeriei, un colecționar care nu ținea să-și vadă numele în cărți sau în ziare, dar căruia îi aparținea, printre altele, și firma de investiții Trasteco Ltd. Cu sediul în Malta. Bărbatul a anunțat cu mândrie că obținuse printr-un intermediar o pictură de Campendonk în urma unei licitații a firmei Lempertz. De obicei, intermediarul scoțea mai ales prin galeriile și casele de licitații franceze după investiții valoroase pentru clienți. De data asta însă dăduse lovitura la Köln pentru colecționarul investitor, care acum ruga galeria să-i acorde ajutor în vederea desfășurării tranzacției.

Galeria Artvera's de pe Rue Étienne Dumont din Geneva are sediul într-o clădire veche de mai multe sute de ani, cu tavane joase și ziduri trainice din piatră. Spațiul este luminat plăcut-discret, ceea ce scoate cu atât mai mult în evidență tablourile expresioniste expuse pe pereți sub raza spoturilor. Vizitatorul se poate așeza pe băncile tapișate în catifea neagră; restul ambianței, mesele, scaunele și hainele angajaților, totul este negru. Pe cei aproximativ 500 de metri pătrați ai spațiului de expunere, galeria organizează expoziții de lungă durată, însoțite de un catalog. Artvera's are doar un cerc restrâns de clienți, dar care

beneficiază de servicii complete. Directoarea galeriei, Sofia Komarova, și colaboratorii ei organizează vânzări și cumpărări, asigură consultanță pentru colecții, documentează proveniențe, intermediază restaurări și se ocupă și de transportul și depozitarea obiectelor de artă. „Noi asigurăm absolut toate serviciile în așa fel încât clienții noștri să nu aibă nicio grijă”, afirma Komarova într-o discuție. Clienți pentru care discreția este foarte importantă, așa ca proprietarul firmei Trasteco Ltd. din Malta. Geneva – la fel ca întreaga Elveție – reprezintă un loc atrăgător și pentru colecționarii de artă din alte locuri. Mulți investesc aici, dar au și posibilitatea – extrem de favorabilă din punctul de vedere al impozitării – să păstreze obiectele de artă achiziționate în depozite și porturi scutite de taxe.

DEPOZITE SCUTITE DE TAXE VAMALE ȘI CONTURI NUMERICE

Piața de artă este o afacere greu de pătruns. Cine intenționează să achiziționeze un Manet, Modigliani ori Marc îndeplinește această acțiune de regulă în cea mai mare discreție. De cele mai multe ori, nu trebuie să afle nimeni cine a cumpărat, ce lucrare, a cărui artist, la ce preț. Mulți colecționari sunt pur și simplu modești. Mai mult, majoritatea nu vor ca alți iubitori de artă, alături de care concurează pentru piesele cele mai deosebite, să le cunoască mișcărilor. Alții se tem de hoții de artă, iar o altă categorie de controalele financiare. Așa se face că, din nenumărate motive, colecționarii nu își fac în general apariția personal la licitații, ci participă la ele prin telefon sau recurg la mijlocitori ca Vladimir Kanevsky ori galeria Artvera's. Plățile în valoare de milioane sunt organizate de preferință prin finanțatori intermediari din toată lumea, prin firme din Hong Kong și SUA, din Insulele Caraibe sau Irlanda.

LBRIS

We know
books

De regulă, lucrările de artă ajung apoi pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat în depozite duty free și porturi libere, în seifuri bancare din Singapore, spre exemplu, sau chiar din Elveția. Atunci când un colecționar din Chicago cumpără un tablou de Rothko, de pildă, de la un galerist din Upper East Side, la New York, nu este câtuși de puțin obligatoriu ca tabloul să se fi aflat în Statele Unite: „Majoritatea dispunem de uriașe depozite climatizate, cu elegante showroomuri proprii, într-unul dintre cele mai mari depozite duty free din Elveția, la Dreispitz din Basel, Embraport din Zürich, Cointrin din Geneva și la Chiasso. În vederea unor târguri cum este cel de la Maastricht sau Art Basel, desfășurat mereu în iunie, cele mai scumpe capodopere sunt scoase pentru câteva zile din depozite în vederea vânzării. Dacă se găsește un cumpărător, și el va depozita, cel mai adesea, imediat tablourile – ca investiție de valoare, despre care fiscul nu trebuie să afle curând.”

Cine se teme că banca lui elvețiană ar putea, în vremuri de control mai strict ce nu vor întârzia să vină, să dezvăluie autorităților financiare americane conținutul contului său numeric elvețian – confirmă și o galeristă din Los Angeles –, ar face bine să retragă banii cât mai curând cu putință: „Cumperi cu ei un Bacon, un Kooning sau un Degas și știi că banii sunt investiți bine și sigur, apoi lași tabloul în continuare în Elveția sau îl importi în SUA. Am văzut nu doar o singură factură din care rezultă că o operă de artă ar fi fost cumpărată cu mulți ani în urmă și la o sumă considerabil mai mică decât prețul de achiziție care ar corespunde valorii lui la zi.”

Multer case de licitații și multer negustori de artă le vin ca o mânășă secretomania, depozitele duty free și finanțatorii intermediari din paradisurile fiscale, deoarece și ei profită de discreție. Cel care face o concesie unui cumpărător cu greutate, scăzând procentul perceput, dorește să fie păstrată o discreție totală. La fel și cel care mijlocește

vânzarea mai departe a unui obiect de artă cu o enormă marjă de profit. Iar cel care face afaceri cu un colecționar deosebit de pasionat și câștigă mult de pe urma lui nu este dispus să împartă o asemenea comoară și cu alți negustori. Colecționarii se atașează frecvent de o galerie în care capătă încredere, care achiziționează în numele lor și de la alți comercianți de artă sau case de licitație.

Oricum, după licitarea lucrării „Tablou roșu cu cai“, galeria Artvera's a dispus transferarea a 2 856 000 de euro într-un cont belgian al casei Lempertz. La cererea proprietarului firmei Lempertz, Henrik Hanstein, și restul de 24 000 de euro – reprezentând taxele dreptului de suită (c convenit potrivit legii autorului operei) – au mers într-un alt cont, tot din Belgia. La rândul lui, Hanstein a transferat la 19 decembrie 2 038 080 de euro în contul indicat lui de cea care a livrat tabloul. Este vorba de un cont din statul pitic Andorra, o țară considerată un adevărat paradis de cei care vor să-și investească în siguranță banii. Sau cel puțin în siguranță față de poliție și organe fiscale. După cum se va afirma mai târziu, până în acel moment niciun investigator german nu primise permisiunea să desfășoare cercetări în Andorra.

TABLOU FĂRĂ GARANȚIE

Afacerea a părut astfel încheiată, dar exista o problemă. Atunci când angajații galeriei din Geneva au luat catalogul de licitație de la Lempertz cu intenția de a pregăti pentru cumpărător documentația referitoare la recordul mondial înregistrat de tabloul lui Campendonk, s-au mirat că nu au găsit niciun raport semnat de un expert. În lipsa unui asemenea certificat de autenticitate nici nu se pune problema vânzării unei opere atât de scumpe. Un tablou al unui pictor de renume care nu este însoțit de opinia unui

expert este la fel de lipsit de valoare ca un automobil fără dovada inspecției tehnice.

Pe experta în opera lui Heinrich Campendonk, după cum știa și Sofia Komarova, o cheamă Andrea Firmenich, specialistă în istoria artei care se ocupase în lucrarea ei de doctorat de artistul născut în 1889 la Krefeld. Campendonk, fiu de negustor, a urmat școala de arte și meserii din Krefeld și apoi a fost ucenic la pictorul pe sticlă Jan Thorn Prikker. În jurul anului 1910 i-a întâlnit pe Franz Marc și Vasili Kandinski, s-a mutat în Bavaria și în 1911 a devenit membru al grupului de artiști „Der Blaue Reiter“, Călărețul Albastru. Mai târziu, Campendonk a predat ca profesor la Essen și în cele din urmă la Academia de Arte din Düsseldorf – ca reprezentant de frunte al așa-numitului „expresionism renan“. Campendonk a emigrat în 1934 în Belgia și apoi s-a exilat la Amsterdam. O parte din lucrările sale au fost expuse în 1937 în Germania, în cadrul expoziției de „Artă degenerată“.

Tânăra specialistă Firmenich a cercetat din 1985 toate lucrările făcute de Campendonk până la moartea sa, în 1957, la Amsterdam, și a publicat un Catalog complet în 1989, în cadrul susținerii doctoratului. A discutat despre fiecare tablou inclus în catalog cu fiul artistului, Herbert Campendonk, și a examinat originalele personal sau – dacă nu a fost posibil – pe baza documentelor.

Komarova a găsit cu adevărat în catalogul operelor lui Campendonk, întocmit de Firmenich, o trimitere la o lucrare purtând titlul tabloului cumpărat, dar lipseau orice alte indicații sau o reproducere a lucrării „Tabloul roșu cu cai“. Acest titlu – la fel ca mai multe altele – a fost preluat de autoare dintr-o listă de tablouri scrisă de mână provenind din moștenire și din informații cuprinse în

cataloge mai vechi; dar nu reușise să găsească tabloul respectiv în cercetările ei. Andrea Firmenich avea să afirme mai târziu că, privind în urmă, prin publicarea în catalog a listei de tablouri documentate științific nu făcuse decât, fără voie, jocul falsificatorilor, punându-le la dispoziție titluri posibile pentru lucrări chipurile redescoperite.

Cu puțin înaintea Crăciunului din 2006, galeria Artvera's a fost informată de casa de licitații Lempertz că Andrea Firmenich ar fi văzut tabloul. După vacanța de sărbători, a fost întocmit raportul lipsă, prin urmare puteau fi plătite fără grijă milioanele reprezentând costul tabloului.

Andrea Firmenich își amintește și alte întâmplări: în noiembrie 2006, Herbert Campendonk, fiul artistului, i-a telefonat spunându-i că la Lempertz ar fi fost adusă o lucrare necunoscută a lui Campendonk. Abia la patru săptămâni după licitație a fost chemată de Henrik Hanstein, patronul casei Lempertz, să studieze atent tabloul în biroul său. A dat curs acestei rugăminți la 22 decembrie 2006, potrivit întâlnirii convenite cu Hanstein. Însă, după examinarea intensă a tabloului și în vederea formulării unei opinii critice referitoare la stil, ea a cerut ca în primă instanță să fie îndeplinite două condiții, mai exact să i se prezinte:

1. informații ireproșabile referitoare la proveniență,
2. un studiu științific al tabloului efectuat la Institutul Doerner din München.

Cum Hanstein a invocat diverse motive pentru care nu putea îndeplini niciuna dintre condiții, spune Firmenich, a refuzat să întocmească o analiză a picturii. Hanstein i-ar fi spus că lucrarea provine de la moștenitorii unei colecții bine verificate din Renania, dar care nu doresc să intre în

contact cu nimeni. Din acest motiv trebuia să păstreze discreția. Dar era dispus să transmită fostului proprietar întrebări scrise. La 13 februarie 2007, Andrea Firmenich a redactat documentul respectiv, nu știe dacă a fost transmis mai departe și în orice caz nu a primit niciun răspuns.

Tabloul scump reprezentând cai multicolori a rămas, prin urmare, la Lempertz din Köln, și nu a pornit spre noul proprietar din Elveția. Sofia Komarova și proprietara galeriei Artvera's erau mulțumite, totul părea să urmeze calea firească. Nu aveau nici cea mai mică idee cât timp, câți bani și câți nervi avea să le coste acel tablou. Și nu aveau nici cea mai mică idee nici despre realul potențial exploziv al tabloului multicolor: o bombă care, în cele din urmă, avea să detoneze cea mai mare fraudă din domeniul artei din epoca postbelică.

Cea dintâi mare surpriză a apărut, cu poșta, la Geneva, în martie 2007. Potrivit scrisorii înaintate de Lempertz galeriei Artvera's, experta Andrea Firmenich dorea ca tabloul lui Campendonk care înregistrase recordul de preț să fie examinat din punct de vedere științific într-un laborator pentru stabilirea autenticității, înainte ca ea să își poată exprima opinia critică referitoare la stil. Ar urma ca Institutul Doerner din München să analizeze pigmentii utilizați în realizarea tabloului, mai precis dacă ei erau disponibili în 1914. În afară de asta, Firmenich mai solicita și date mai exacte despre proveniența tabloului.

CĂUTĂRI PRINTRE STRATURILE DE VOPSEA

Galeria din Geneva s-a arătat uimită, și chiar puțin șocată: transmiterea opiniei expertului părea o simplă formalitate, însă deodată se putea ghici limpede că experta

cu rol capital avea îndoieli. În schimb a acceptat solicitarea făcută și a trimis tabloul la Institutul Doerner din München, pe cheltuiala noului proprietar, în vederea unei analize minuțioase.

Institutul face parte din sistemul colecțiilor de artă ale Landului Bavaria, fiind întemeiat de pictorul și profesorul Max Doerner în 1937. Încă de pe atunci acolo se efectuau cercetări fundamentale asupra materialelor și tehnicilor aplicate în pictură, iar în momentul de față institutul are angajați cincizeci de asemenea specialiști. Săptămânal sunt descoperite falsuri sau se stabilesc autorii până atunci necunoscuți ai unor lucrări care instantaneu se transformă în capodopere. Intervenția institutului este atât de solicitată de directori de muzee, negustori de artă și colecționari, încât cei care își doresc lucrările expertizate au mult de așteptat.

Așa se face că a durat mai mult de un an până a sosit rezultatul analizelor pentru „Tablou roșu“, în martie 2008, astfel încât lucrarea să poată fi trimisă în depozitul duty free din Geneva. Un an în care piața de artă a continuat să prospere, Lempertz a vândut sute de lucrări de artă și colecționarul de Campendonk a achiziționat noi lucrări scumpe. Dar „Tablou roșu“ și prețul record nu fuseseră uitate.

Raportul de examinare emis de Institutul Doerner a fost transmis direct Sofiei Komarova la Geneva, purtând pe prima pagină titlul picturii și numele artistului – după care era adăugat, „presupus“. Tabloul, scria acolo, a fost cercetat sub lumină ultravioletă și sub stereomicroscop. S-a apelat și la întregul instrumentar de analiză a tehnicii picturale: s-au efectuat radiografiile complexe și o reflectografie în infraroșu, au fost prelevate cincisprezece eșantioane de pe fața și spatele picturii în vederea încercării de a stabili pigmentii straturilor de vopsea și grinduire originale cu ajutorul microscopiei optice și al analizei